Let us add that through mutuality, friendship borders on justice; the old adage “equals among friends” denotes exactly the zone of intersection: each of two friends rendering to the other a portion equal to what he or she receives. Friendship, however, is not justice, to the extent that the latter governs institutions and the former interpersonal relationships. This is why justice encompasses many citizens, whereas friendship tolerates only a small number of partners. Moreover, in justice equality is essentially proportional equality, taking into account the inequality of contributions, while friendship exists only between those of equal rank. In this sense, equality is presupposed by friendship, whereas in the cities it remains an aim to be attained. This is why friendship alone can aim at the familiarity of a shared life.

Fügen wir noch hinzu, dass in der Gegenseitigkeit die Freundschaft die Gerechtigkeit berührt; die alte Lebensweisheit „Freundschaft-Gleichheit“ bezeichnet genau die Überschneidungszone: Denn jeder der beiden Freunde gibt dem anderen das Gleiche zurück, was er von ihm erhält. Freilich ist Freundschaft nicht Gerechtigkeit, insofern letztere die Institutionen und erstere die zwischenmenschlichen Beziehungen beherrscht. Aus diesem Grunde schließt die Gerechtigkeit zahlreiche Bürger ein, während die Freundschaft nur eine sehr kleine Anzahl von Partnern zulässt. Hinzu kommt, dass in der Gerechtigkeit die Gleichheit wesentlich eine proportionale Gleichheit ist, die die Ungleichheit der Beiträge beachtet, während Freundschaft nur zwischen gleichrangigen gutgesinnten Menschen herrscht. In diesem Sinne setzt die Freundschaft Gleichheit voraus, während letztere in den Gemeinwesen ein zu erreichendes Ziel bleibt. Aus diesem Grunde kann allein die Freundschaft die Intimität einer Lebensgemeinschaft anvisieren.

Ajoutons que par la mutualité l’amitié jouxte la justice ; le vieil adage « amitié-egalité » désigne exactement la zone d’intersection : chacun des deux amis rendant à l’autre l’égal de ce qu’il reçoit. L’amitié n’est toutefois pas la justice, dans la mesure où celle-ci régit les institutions, et celle-là les rapports interpersonnels. C’est pour cette raison que la justice enveloppe de nombreux citoyens, alors que l’amitié ne tolère qu’un très petit nombre de partenaires ; en outre, dans la justice l’égalité est pour l’essentiel égalité proportionelle, compte tenu de l’inégalité des contributions, alors que l’amitié ne règne qu’entre des gens de bien de rang égal ; en ce sens, l’égalité est présupposée par l’amité alors que, dans les cités, elle demeure une cible à atteindre. C’est pourquoi seule l’amitié peut viser à l’intimité d’une vie partagée.

Idea nadpřirozeného tak, jak ji chápeme my, je teprve nedávného data: předpokládá totiž ideu opačnou, již popírá, ale na níž není nic primitivního. Abychom o některých jevech mohli tvrdit, že jsou nadpřirozené, musíme nejprve cítit, že existuje jakýsi *přirozený řád věcí*, což znamená, že jevy, s nimiž se ve světě setkáváme, jsou vzájemně propojeny nezbytnými vztahy, jež nazýváme zákony. Je-li tento princip jednou pro vždy ustanoven, pak se vše, co se těmto zákonům vymyká, musí nutně jevit jako něco, co se vymyká přírodě, a tedy i rozumu: neboť to, co je v tomto slova smyslu přirozené, je také racionální a tyto nezbytné vztahy vlastně pouze vyjadřují způsob logického řazení věcí. Avšak tento pojem universálního determinismu není tak starý; ani ti největší filosofové klasické antiky si jej nikdy plně neuvědomovali. Je výsledkem pozitivních věd, je postulátem, na němž spočívají a který se jim díky jejich rozvoji podařilo prokázat. Dokud tento pojem chyběl či ještě nebyl dostatečně pevně ustanoven, nebyly nepochopitelné ani ty nejzázračnější věci. Dokud se nevědělo, co je v řádu věcí neměnného a nezvratného, a dokud byl tento řád považován za nahodilý volní výtvor, bylo vlastně přirozené, že jej ta či ona vůle mohla libovolně měnit. Proto i tajemné zásahy, jež starobylé národy považovaly za zásahy bohů, nebyly v jejich očích zázraky v moderním slova smyslu. Pro ně to byla nádherná, ojedinělá nebo hrozivá představení, momenty překvapení a vytržení (Θαύματα, mirabilia, miracula); ale nikdy v nich nespatřovali projevy tajemného světa, kam rozum nemá přístup.

Tato mentalita bude pro nás pochopitelnější, uvědomíme-li si, že dodnes zcela nevymizela. Přestože ve fyzikálních a přírodních vědách je již pevně zakořeněn princip determinismu, do společenských věd začal pronikat teprve před sto lety a jeho autorita zatím není zcela definitivní. Jen velmi málo vědců je dosud pevně přesvědčeno, že společnosti jsou řízeny nevratnými zákony, jež jsou jejich přirozenou doménou. Z toho plyne, že skutečné zázraky nejsou zcela vyloučeny. Jsme například schopni připustit, že zákonodárce muže určitou instituci vytvořit z ničeho, a to jen působením své vlastní vůle, může proměnit jeden společenský systém ve druhý stejně jako věřící v mnoha náboženstvích připouštějí, že vůle boží vytvořila svět z ničeho a že může libovolně proměňovat jedny bytosti v druhé. Pokud jde o sociální fakty, jsme stále na úrovni primitivní mentality. Pokud se však v oblasti sociologie tolik našich současníků stále drží této zastaralé koncepce, není to proto, že by život společnosti považovali za nesrozumitelný a tajemný – naopak, jestliže tak snadno přijímají tato vysvětlení a odmítají se vzdát svých iluzí, jež zkušenost neustále usvědčuje ze lži, je to proto, že sociální fakty považují za nejjasnější věc na světě, nepociťují jejich skutečnou nesrozumitelnost a nepochopili dosud, že na to, abychom mohli postupně začít rozptylovat tuto temnotu, je třeba využívat pracných postupů přírodních věd. Podobný způsob myšlení je charakteristický také pro podstatu mnoha náboženských představ, jejichž naivita je až překvapivá. Nebylo to náboženství, ale věda, která člověku ukázala, že věci jsou komplexní a těžko pochopitelné.